

Hikmet Yurdu, İmam Matürîdî ve Matürîdîlik Özel Sayısı,  
Yıl: 2, S.4 (Temmuz-Aralık 2009), ss. 127 - 135

## İmam Matürîdî'ye Göre Kur'an'dan Bir Hükmün İctihat İle Neshi

Dr. Yüksel MACİT

İnönü Üniv. İlahiyat Fak. İslam Hukuku Anabilim Dalı Arş. Gör.

[ymacit@inonu.edu.tr](mailto:ymacit@inonu.edu.tr)

### Özet

İslam alimleri genelde Hz. Peygamberden sonra neshi kabul etmezler, ancak birkaç alim Kur'an'dan bir hükmün kıyas ve icma ile neshini caiz görmüştür. Daha önemlisi İmam Maturidî (ö333/944) Te'vilatu Ehli's-Sünne kitabında ictihad ile neshten bahsetmektedir. O, Hz. Ömer'in Kur'an'da geçen müellefe-i kuluba zekât vermemesini ictihad ile nesh olarak değerlendirmiştir. Biz bu konuyu delilleriyle tartışacağız.

**Anahtar Kelimeler:** Kur'an, sünnet, kıyas, icma, ictihad, nesh.

### Abstract

**According to Maturidi nesh from a Quranic provision's with  
ijtihād**

In general Islamic scholars did not admit repeal in the Post-Prophet Muhammad, but a few scholars permitted repeal of one decision of Qur'an by the analogy and the consensus. As more important, the Imam Maturidî (d.333/944), in Te'vilatu Ehli's-Sunna, mentioned repeal by ijtiħad. He evaluated that Omar was not giving alms to muallafatu'l-kulub mentioned in Qur'an, as repeal by ijtiħad. We going to argue this matter with evidences.

**Key Words:** Qur'an, sunna, analogy, consensus, ijtiħad, repeal.

### Giriş

Daha önce bazı eserlerimizde, Hz. Ömer'in ilgili ayet varken müellefe-i kuluba (kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere), artık size ihtiyaç yoktur diyerek zekât vermemesinden ve her hukuk sisteminde gerekçesi değişen yasaların yürürlükten kaldırılmasının doğal karşılanmasından hareketle İslam hukukunda da Hz. Peygamberden sonra neshin devam etmesinin tabî olduğunu, bu neshi tevil ile reddetmektense nesh edilen bir hükmün ihtiyaç varsa tekrar uygulamaya konulabileceğini kabul etmenin hukuk mantığı açısından daha doğru olacağını belirtmiştik.<sup>1</sup> Ancak önemine ve hassasiyetine binaen konuyu daha geniş olarak,

<sup>1</sup> Bkz. Macit, Yüksel, *İslam Anayasa Hukukuna Giriş*, Tavas 1990, 62-63; *İslam Hukuku Alanında Nadir Fikirler*, Malatya 2002, 87-88; *Mutezile'den Aforizmalar*, İstanbul 2004, 59-60; *İslam Hukuku*, Malatya 2006, 131-133.

İmam Maturidî'ye (ö.333/944) göre Kur'an'an'dan bir hükümün icthad ile neshi ekseninde tartışmayı uygun bulduk. Tartışmaya geçmeden önce neshin anlamı ve kısımları üzerinde kısaca durmamız uygun olur.

Nesih sözlükte izale, giderme, nakil, iptal ve kaldırma anlamlarına gelir. Fıkıh usulü kitaplarına göre terim olarak nesih, şer'î bir hükümün daha sonra gelen şer'î bir hüküm ile kaldırılmasıdır. Fıkıh usulcülere her iki hükümün, nasih ve mensuhun şer'î olması kaydını koyarlar. Neshin tanımında ihtilaf yok değildir, ancak ihtilaf daha çok lafzîdir, üslup farklıdır, hepsi özde yukarıdaki tanımda birleşir.

Nesih genelde dört kısma ayrılır: Kitab'ın (Kur'an) Kitab ile neshi, sünnetin sünnet ile neshi, Kitab'ın sünnet ile neshi ve sünnetin Kitab ile neshi. Kur'an'da neshi kabul etmeyen birkaç kişi hariç, ilk iki kısım nesihte alimler arasında ihtilaf yoktur. Son iki kısım nesihte ihtilaf vardır. Aşağıda geleceği üzere bazı fıkıh usulü kitaplarında Kur'an'ın kıyas ve icma ile neshi de tartışılmıştır; sayıları az da olsa bunlar ile neshi mümkün gören alimler vardır. Yine geleceği üzere İmam Maturidî biraz daha ileri giderek Tevilat'ında, "ictihad ile nesh"ten söz etmiştir. Biz bu nesih kısımlarından icthad ile neshe yakın olanlar hakkında da bilgi vermekte fayda mülâhaza ediyoruz, çünkü Kur'an'ın kıyas ve icma ile neshinde de bir nevi icthad söz konusudur.

### 1. Kur'an'ın Kıyas İle Neshi

Fıkıh usulcülere, büyük çoğunluğa göre Kur'an'ın kıyas ile nesh edilemeyeceğini vurgularlar, aksi görüşte olanların az olduğunu belirtirler, kendileri de Kur'an'ın kıyas ile nesh edilemeyeceğini söylerler. Bu konuda onların gerekçelerinin ve karşı görüşü nasıl tevil ettiklerinin kendi ifadelerinden görülmesi için bazı örnekler:

Ebu'l-Velid el-Bâcî (ö.474/1081) şöyle demektedir: *"Fakihlerin büyük çoğunluğu ve usul sahipleri kıyas ile neshin caiz olmayacağı üzerinde ittifak etti. Ebu'l-Kasım el-Enmatî (ö.288/901)<sup>2</sup> şöyle dedi: 'Celî (açık) kıyas ile nesih caiz olur.' Bu ihtilaf değildir, çünkü celî kıyas ona göre mefhumu'l hitaptır; bu hakikatte kıyas değildir, nutk (söylen-*

<sup>2</sup> Enmatî, Şafî mezhebinde üstün görülen alimlerden biridir, Müzenî ve Rebi'den fıkıh öğrenmiştir, İbn Süreyc de ondan fıkıh almıştır. Bkz. el-İsnevî, Abdurrahim, *Tabakatu's-Şafiiyye*, Beyrut 1987, I, 33, no, 26.

miş) gibidir. Şaz (az) bir grup ise şöyle dedi: Kendisiyle tahsis vaki olan/gerçekleşen her şey ile nesih olabilir.”<sup>3</sup>

es-Serahsî (ö.490/1097) ise şöyle der: “Alimlerin cumhuru/çoğunluğu arasında Kitap ve sünnetin kıyas ile nesh edilemeyeceği hususunda ihtilaf yoktur. Şafî ashâbından İbn Süreyc (ö.306/918) bunu caiz görmektedir, ancak onlardan el-Enmatî, bu şebeh (illete dayanmayan, bazı yönlerden benzetme) kıyası ile caiz olmaz, asıllardan çıkarılan kıyas ile caizdir; Kur’an’dan çıkarılan her kıyas ile Kitab’ın neshi caizdir, sünnetten çıkarılan her kıyas ile sünnetin neshi caizdir; çünkü bu hakikatte Kitab’ın Kitab ile, sünnetin sünnet ile neshidir, bu şekilde kıyas ile hüküm hakikatte Kitap ve sünnet üzerine havaledir, demektedir. Bu görüş, sahabenin ittifakı ile batıldır; onlar Kitap ve sünnete muhalif reyin terk edilmesi üzerinde birleşmişlerdir. Nitekim Ömer (r.), cenin hadisi hakkında şöyle demiştir: ‘Nerdeyse o konuda reyimizle hükmedecektik, halbuki hakkında Resulullahın sünneti varmış.’ Ali (r.) ise şöyle demiştir: ‘Din rey ile olsaydı mestin altı üstünden meshe daha layık olurdu, fakat Resulullahın mestin altını değil üstünü mesh ettiğini gördüm.’ Ayrıca kıyas, ilmi gerektirmezken/bilgi ifade etmezken, onun ile kesin olarak bilgiyi gerektiren şey nasıl nesh olur?”<sup>4</sup>

Yaptığımız bu nakillerden anlaşılıyor ki, Kur’an’dan bir hükmün kıyas ile nesh edilebileceğini düşünenler ve bunu ifade edenler olmuştur, ancak görüşleri tevil edilerek, yumuşatılarak Kur’an’ın kıyas ile nesh edilebileceği şeklinde bir sonucun çıkmamasına çalışılmıştır. Kıyasa rey karıştığı için kıyas ile nesihten sakınılmıştır. Sahabeden rey aleyhinde sözler nakledilmiştir, ancak onların rey ile fetva verdiklerine dair rivayetler de gelmiştir. Bu cümleden olarak en-Nazzam (ö.231/845), sahabe dinde rey ile hüküm vermeyi kınadığı halde kendileri rey ile hüküm vermişlerdir ve bu konuda çelişkili rivayetlerde bulunmuşlardır diye onları tenkit etmiştir.<sup>5</sup> Sahabenin ya reyi kınayan sözleri yanlış veya rey ile hükmetmeleri yanlıştır veyahut kınanan rey nas varken gerekçesiz, keyfi olarak hüküm verme olmalıdır.

<sup>3</sup> el-Bâcî, Ebu'l-Velid, **İhkamu'l-Fusul fi Ahkami'l-Usul**, tah. Abdulmecid Türkî, Beyrut 1986, 429. Bâcî, sahâbi kavli (görüşü) ile de neshin gerçekleşmeyeceğini belirtir. Bkz. el-Bâcî, **İhkam**, 427.

<sup>4</sup> es-Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, **Usulu's-Serahsî**, İstanbul 1984, II, 66.

<sup>5</sup> Bkz. er-Râzî, Fahreddin, **el-Mahsul fi İlmi Usuli'l-Fıkh**, tah. Taha Cabir Feyyaz Alvanî, 2. Basım, Beyrut 1992, IV, 334-336. Nazzam’ın sahabeyi tenkitlerini Râzî, Cahız’ın Fütüya kitabından nakletmiştir. Nazzam’ın konumuzla ilgili bir tenkidi şöyledir. “Ebu Bekr’den şöyle dediğini rivayet ettiniz: Allah’ın Kitabı hakkında reyimle derssem (hükmedersem) beni hangi yer saklar. Sonra şöyle rivayet ettiniz: Ebu Bekr’e kelale’den soruldu, o şöyle dedi: O konuda reyimle diyorum, doğru ise Allah’tan, hata ise benden ve şeytandan.” er-Râzî, el-Mahsul, IV, 334.

Kadı Abdulcebbar (ö.415/1025) bu hususta eş-Şer'iyat'ta şöyle der: "Açıklandığı üzere rey (re'y) lafzı ile yapılan yerme (zem)/reyi kötüleme özel konudur, rey sözü ile özel olarak bizim dediğimize karşı itiraz edilemez. Rey ancak kıyas yapan kimse ve icthad metodunu kabul edenden vaki olur, onun için reyi tevîl etmek gerekir. Bu göstermektedir ki sahabe füru hakkında ve onların hükmünü asıllarda icthad ve kıyas yoluyla talepte dünya işleri ve harpler vb. konularda reye taalluk eden bir yola girmişlerdir ve onun için o konularda görüşlerini reye izafe etmişlerdir. Yine onun için Emirü'l-müminin (Ali): Benim reyim (görüşüm) ve Ömer'in reyi, efendilerine çocuk doğurmuş cariyelerin satışından men ederdi/caiz görmezdi, sonra onların satışını caiz gördüm demiştir; bir reyden başka reye geçmiştir, fakat iki reyden hiçbirini kötülemeden, yeni görüşü ile eskisini inkâr etmeden bunu yapmıştır. Bizim kastettiğimiz rey budur. Ebu Haşim (ö.321/933) de, Resulullahın rey ile icthadı tasvip ettiği hususunda Muaz haberine dаяandı; çünkü Muaz, Kitab ve sünnette bulamadığında reyi ile icthad edeceğini söylemişti.<sup>6</sup> Ebu Ali el-Cübbâî (ö.303/915) bu haberin sıhhatini zayıf bulsa da, o haber ile istidlâl ciheti açıktır; Peygamber (sav), Muaz'ın rey ile icthadını tasvip etmiştir. Kastedilen neredeyse yalnız kıyas ve icthad metodu olduğu zaman icthad reye izafe edilir, çünkü Muaz, nas üzerinde düşünmek şeklinde icthad etseydi, icthadın reye izafesi doğru olmazdı ve Kitap ve sünnette hüküm bulunmadığında onun reye geçeceğini söylemesi kesinlikle yanlış olurdu. Çünkü Muaz iki kaynaktan birinde bulunan nas ile icthad etseydi, hüküm Kitap ve sünnette yok sayılmazdı ve onun üçüncü sırada icthadı zikretmesi doğru olmazdı."<sup>7</sup> Kadı Abdulcebbar, el-Umed'de de şöyle der: "Rey, şer'î örfte icthad ve kıyası birlikte ifade eder"<sup>8</sup>

Bu açıklamaya göre rey; icthad ve kıyas olarak hüküm kaynağıdır, rey kötü bir şey değildir. Bilindiği üzere Kur'an'ın rey ile tefsir edilmesini kınayan hadis rivayeti de vardır, ama sonuçta Kur'an yine rey ile tefsir edilmiştir; tefsir kitapları bunun delilidir. Rey ile tefsir, rey ile hüküm kaçınılmazdır. Önemli olan reyın makul ve toplum/kamu yararına olmasıdır. Nitekim ilgili ayet<sup>9</sup> ve Peygamberin uygulaması olmasına rağmen Hz. Ömer aklî gerekçelerle; malın tekelleş-

<sup>6</sup> Bkz. Tirmizî, Ahkâm, 3; Dârimî, Mukaddime, 20; Ahmed, V, 230, 236, 242.

<sup>7</sup> Kadı Abdulcebbar, Ebu'l-Hasen, **el-Muğni fî Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl**, XVII.eş-Şer'iyat, Kahire 1963, 300.

<sup>8</sup> Ebu'l-Huseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. Tayyib, **Şerhu'l-Umed**, tah. Abdulhamid b. Ali Ebu Züneyd, Medine 1410/1989, I, 379.

<sup>9</sup> "Biliniz ki, ganimet olarak aldığımız bir şeyin beşte biri Allah, Resulü, onun akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolcular içindir." 8.Enfal, 41. Bu ayete göre geri kalan ganimet savaşanlarıdır.

memesi, sonra gelen Müslümanlara bir şeyler kalması ve sınırların korunması için, alınan toprakları (Sevad arazisi) savaşanlar arasında dağıtmayıp vergi karşılığında sakinlerine bırakmıştır.<sup>10</sup> Buna karşı çıkanlar olunca Hz. Ömer bazı ayetlerle<sup>11</sup> dolaylı bağlantı kursa da, geçtiği üzere onun gerekçeleri aklîdir, reye dayanmaktadır, reyi de Müslümanların maslahatına bağlıdır. Bize göre bu olay "rey icthadı ile nesih" olarak görülebilir. Ancak Hz. Ömer bu konuda ayete dayanmıştır görüşünü öne çıkaranlar da olabilir.

## 2. Kur'an'ın İcma İle Nesih

İcma ile nesih konusunda da alimlerin çoğunluğu olumsuz düşünmektedir, ancak icma ile nesih ılımlı bakan ve bu görüşte olan alimler de vardır.

Kadı Abdulcebbar, icma ile nesih hususunda şöyle bir diyalektikte bulunur:

*"Eğer denirse: Siz şöyle diyorsunuz: İcma kesin delil olsa da, onun ile nesih gerçekleşmez."*

*"Ona şöyle denir: Kendisiyle nesih vaki olacak şekilde icma yapılmış olsaydı/bulunsaydı, icma ile nesih gerçekleşmesi doğru olurdu. Ancak bu mümkün olmaz, çünkü icma ile nesih bulunmaz veya bulunduğu zaman onu nesih diye isimlendirmek caiz olmaz. Bu konuda ve benzerlerinde dediğimiz husus, söylediğimize aykırıdır. Biz deriz ki, bu konuda ihtilaf caiz olmaz. Tahsis vb. konuda icma ve ef'âl (Peygamberin fiilleri) ile beyan gerçekleşebilir, çünkü ileride açıklayacağımız üzere delil (ayet), icma'nın delil olduğunu göstermiştir."<sup>12</sup>*

Kadı Abdulcebbar'ın bu ifadelerinden anlaşıldığına göre sanki o, icma ile nesih olur diyecek diyemiyor, muhalif olan icma'ı, tahsis gibi beyan olarak niteliyor. Aynı tutumu akıl ile nesih konusunda da gösteriyor, şöyle diyor:

*"Eğer denirse: Nesih akıl delili ile gerçekleşmez diyorsunuz. Siz de akıl delilinin delaletini sınırlamış oluyorsunuz."*

<sup>10</sup> Bkz. Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim, Kitabu'l-Harac, 5.Basım, Kahire 1396 h., 25-38; Ebu Ubeyd, Kasım b. Selam (ö.224/839), **Kitabu'l-Emval**, tah. Muhammed Halil Heras, Beyrut 1986, 151-154.

<sup>11</sup> 59.Haşr, 8-10.

<sup>12</sup> Kadı Abdulcebbar, el-Muğni, XVII.eş-Şer'iyat, 91.

"Ona şöyle denir: Bize göre nesih, iskat ve izale (düşürme ve giderme/kaldırma) şeklinde olduğu zaman akıl ile nesih gerçekleşebilir, fakat nesih diye isimlendirilmez. Ama nesih, birinci hükme zıt şer'î hüküm ile (değiştirme şeklinde) olduğu zaman akıl delili ile nesih gerçekleşmez. Çünkü aklî deliller, böyle neshe delalet etmez."<sup>13</sup>

Serahsî ise şöyle der: "İcma ile neshe gelince bazı üstatlarımız buna cevaz vermiştir. Şu yolla ki, icma, nas gibi yakın (kesin) bilgi ifade eder, onun ile nesh caiz olur. İcma meşhur haberden daha kuvvetlidir, nassa ziyade konusunda işaret ettiğimiz üzere, icma ile bu daha önceliklidir. Ancak üstatların çoğunluğu icma ile neshi caiz görmez; çünkü icma, görüşlerin bir şey üzerine birleşmesinden ibarettir. Açıkladığımız üzere Allah katında bir şeyin güzel veya çirkin olduğunun vaktinin son bulduğunu bilmede reyin gücü yoktur. Sonra nesih zamanı, Resulullahın hayatta olduğu zamandır, ondan sonra nesih olmayacağı üzerine ittifak etmişizdir."<sup>14</sup>

Serahsî, icma ile neshi mümkün gören Hanefî üstatların ismini vermiyor, ancak Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) onlardan isim veriyor, şöyle diyor: "İcma'ın nasih olmasına gelince İsa b. Eban (ö.220/835) buna cevaz vermiştir. Doğru olan bunun caiz olmamasıdır."<sup>15</sup>

Necmüddin et-Tûfî (ö.716/1316) el-Bülbül adlı muhtasar fıkıh usulü eserinde icma ile nesih konusunu şöyle özetler: "İcma nesh olmaz, icma ile de nesh olmaz. Çünkü nesih ancak Peygamber zamanında olur, o zaman da icma olmaz; zira nasih ve mensuh birbirine zıttır, icma nassa zıt olmaz, ona aykırı olarak kurulmaz. İletî nas ile açıklanmış kıyasî hüküm, başkasına muhalif nas gibi nasih ve mensuh olur."<sup>16</sup>

Tûfî, adı geçen eserinde başkasının eserini özetlese de, bir maslahatçı olarak onun icma ile nesh olur diyebilmesi beklenirdi, çünkü önemli olan maslahattır, naslar da, icma da maslahata mebnidir. Maslahat değişince ona bağlı hükümler de değişir. Ancak gerekçe olabilmesi için maslahat mazbut olmalıdır kaydı konabilir. Maslahattan maksat, şahsî çıkar değil, kamu/toplum yararadır.

<sup>13</sup> Kadı Abdulcebbar, el-Muğnî, XVII.eş-Şer'iyyat, 90.

<sup>14</sup> es-Serahsî, Usul, II, 66.

<sup>15</sup> er-Râzî, el-Mahsul fî İlmi Usulî'l-Fıkh, III, 357.

<sup>16</sup> et-Tûfî, Necmüddin Süleyman b. Abdulkavî, el-Bülbül fî Usulî'l-Fıkh (Muhtasarı Ravdatî'n-Nazır lî'l-Muvaffak), Riyad 1383 /1963, 82.

### 3. Kur'an'ın İctihad İle Neshi

Geçen nakillerden anlaşılacağı üzere Kur'an'ın kıyas ve icma ile neshini caiz görenler az da olsa vardır, ancak onlardan çok daha ileri olarak İmam Maturidî, tefsir kitabı *Tevilatu Ehli's-Sünne'*de, Kur'an'da zekâtın verileceği yerlerle ilgili ayeti<sup>17</sup> tefsir ederken, Hz. Ömer'in, müellefe-i kuluba zekât vermemesini anlatarak<sup>18</sup> şöyle demektedir: “*Bu ayette ictihad ile neshin cevazına delil vardır, ondaki mananın (illet, maslahat) kalkması sebebiyle, neshin birçok şekilde olabileceğinin bilinmesi için.*” (*Ve fi'l-ayeti delaletü cavazi'n-nesh bi'l-ictihad li irtifai'l mana bihi kane liyu'leme enne'n-neshe kad yekunu bi-vucuh.*)<sup>19</sup>

İmam Şafîî, Ku'ran'ın sünnet ile nesh edilemeyeceğini söylerken,<sup>20</sup> İmam Maturidî'nin, Kur'an'ın ictihad ile nesh edilebileceğini söylemesi önemlidir. Bunu diğer mezhep imamları ve Mutezileden usul sahipleri de söyleyememiştir.<sup>21</sup> Hatta bu çağda Yusuf Musa, Hz. Ömer'in müellefe-i kuluba zekât vermemesini, zamanla hükmün değişmesine güzel bir örnek olarak gösterirken, bunun bir nesh olarak anlaşılması için birçok tevil yapmıştır.<sup>22</sup> Ancak bu tevil ile kapanmaz, çünkü hükmün neshi zaman iledir; hükmün zamanla değişmesiyle nesh arasında bir fark yoktur. Nesh ya hükmü iptal edip yerine başka hüküm koy-

<sup>17</sup> “Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak fakirler, yoksullar, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılmak isteyenler (müellefe-i kulub), köleler, borçlular, Allah yolunda olan ve yolda kalan içindir. Allah, bilir ve hikmet sahibidir.” 9.Tevbe, 60.

<sup>18</sup> “Allah'ın ‘ve'l-müellefeti kulubuhum’ sözüne gelince daha önce zikrettiğimiz üzere Peygamber (sav) münaflıkların reislerine zekât veriyordu, onları İslam'a ısındırmak için, rivayet edildiği üzere onlardan birine yüz deve veriyordu (...) Akra' b. Habis ve Uyeyne b.Fulan Ebu Bekr'e geldiler, ey Resulullah'ın halifesi, ekin bitmez, faydasız (ölü) arazi var, uygun görürsen orasını bize iktâ' et (ver) dediler. Ebu Bekr onlara bir belge yazdı, Ömer'i de şahit gösterdi, şahit olması için orada olmayan Ömer'e gittiler, Ömer yazılanı işitince yazıyı ellerinden aldı, baktı, onu inha etti. Onlar Ömer'e kötü söz söylediler. Ömer şöyle dedi: Resulullah sizi İslam'a ısındırmak istiyordu, o zaman İslam (Müslümanlar) azdı, Allah İslam'ı aziz etmiştir (güçlendirmiştir), gidin çalışın...” el-Maturidî, Ebu Mansur Muhammed, *Tevilatu Ehli's-Sünne*, nesh, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, no: 47, 236.

<sup>19</sup> el-Maturidî, *Tevilatu Ehli's-Sünne*, 236/b. Maturidî, tefsirinde neshin diğer şekillerinden: Kitab'ın Kitab ile Kitab'ın sünnet ile, sünnetin Kitab ile ve sünnetin sünnet ile neshinden de bahsetmektedir. Bkz. el-Maturidî, *Tevilatu Ehli's-Sünne*, tah. Muhammed Müstefiz er-Rahman, Bağdat 1983, I, 212-214-348-351.

<sup>20</sup> eş-Şafîî, *Risale'*de (İstanbul 1985, 55) şöyle der: “*Sünnet Kitabı nasih (neshedici) değildir, ancak ona tabidir.*” “*Allah'ın Kitabını ancak Kitabı nesh eder.*” el-Cüveynî'de şöyle der: “*Kitab'ın sünnet ile nesh olmayacağına Şafîî'nin cevabı kesin. Sözü sünnetin Kitab ile neshinde tereddütlü. Müttekellimlerin tercih ettiği görüş açık gerçektir: Kitab'ın sünnet ile neshi mümkündür.*” el-Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn, *el-Burhan fi Usulü'l-Fıkh*, tah.Salah b. Muhammed, Beyrut 1997, II, 253.

<sup>21</sup> Mutezileden Kadı Abdulcebbar, nübüvvet Hz. Muhammed ile sona ermiştir, ondan sonra nesh olmaz der, talebesi Ebul-Huseyn el-Basrî ise Peygamberden sonra nesh olmayacağına dair hadis bulur. Bkz. Kadı Abdulcebbar, el-Muhit bi't-Teklif, tah. A.S. Azmî, trz, 25; Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *el-Mutemed fi Usulü'l-Fıkh*, Beyrut 1983, I, 373.

<sup>22</sup> Bkz. Yusuf Musa, *Fıkh-ı İslam Tarihi*, çev. A. Meylanî, İstanbul 1983, 82-87.

mama veya başka hükümle değiştirme şeklinde olur.<sup>23</sup> Ancak nesh Hz. Peygamber döneminde hükümün değişmesi olarak sınırlanırsa, o zaman Hz. Peygamberden sonra hükümün kalkmasına veya değişmesine başka bir isim bulmak gerekir. Fakat bu şeklî ve lafzî bir ayırım olur, hakikatte o yine nesh olur.

Hz. Muhammed'ten sonra Hz. Ömer'in müellefe-i kuluba zekât vermesini İmam Maturidî'nin açıkça "icdihad ile nesh" olarak değerlendirmesini zamanımızda hükümün askıya alınması şeklinde yorumlayanlar vardır.<sup>24</sup> Ancak fıkıh usulü kitaplarında hükümün askıya alınması şeklinde bir kural yoktur, modern hukukta ise bu çok özel durumlarda olur, yürürlükte olan Sıkıyönetim Kanununun bir süre uygulanmaması, ihtiyaç olunca tekrar uygulanması gibi.<sup>25</sup> Hz. Ömer'den (M.634-644) çok sonra Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz'in (M.717-720) müellefe-i kuluba zekâttan pay verdiğine dair rivayetler vardır, ancak fakihlerin çoğu Hz. Ömer'in uygulamasına göre hüküm vermiştir. Hatta Hanefî fakih el-Mevsilî (ö.683/1284) bu konuda sahabe icma'ından söz eder.<sup>26</sup>

Bu konuda olduğu gibi, Kur'an'dan bir hüküm icdihad ile nesh edilebilirse o zaman geriye ne kalır? Bu soru birçok Müslümanı kaygılandırıyor. Şu kadar ki bu, Kur'an'ın tümü icdihad ile nesh edilebilir anlamına gelmez; ibadetler gibi gerekçesi bilinmeyen hükümler kalır, gerekçesi bilinen, maslahatı değişen hükümler icdihad ile kaldırılır, metin durur. İhtiyaç olursa hüküm tekrar uygulanır.

Fıkıh usulü kitaplarında geçen, nesh edilen hüküm bir daha uygulanamaz anlayışının Kur'an ve sahih hadisten açık bir temeli yoktur, usulcülerin yorumudur. Nesh edilen hüküm bir daha uygulanamaz anlayışı yüzünden Kur'an'da neshi inkâr edenler vardır. Sayıları az da olsa bunlar geçmişte de<sup>27</sup> gü-

<sup>23</sup> Bkz. el-Hazımî el-Hemazanî, Ebu Bekr Muhammed b. Musa, *el-İtibar fi'n-Nasih ve'l-Mensuh mine'l-Asar*, tah. Abdulmu'tî Emin Kalacî, 2.Basım, Kahire 1989, 51-52.

<sup>24</sup> Talip Özdeş, *Maturidî'nin Tefsir Anlayışı* (İstanbul 2003, 235-237) kitabında, Maturidî'nin bu görüşünü "Nassla Sabit Olan Bir Hükümün Askıya Alınması" başlığı altında vermektedir. Ona göre Maturidî nesh edilen bir hükümün tekrar uygulamaya konulup konulamayacağı hususunda bir açıklama yapmamıştır. Özdeş'in bu kitabının aslı doktora tezi olduğundan Maturidî'nin icdihad ile nesh görüşünü hükümün askıya alınması şeklinde yumuşatmış olabilir. Yoksa Maturidî'nin icdihad ile neshi söz ettiği açıktır. Uzun süre bir hüküm askıya alınmaz.

<sup>25</sup> Bkz. Gözübüyük, A.Şeref, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 26.Basım, Ankara 2007, 69-70.

<sup>26</sup> Bkz. el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, İstanbul 1981, I, 118.

<sup>27</sup> Fıkıh usulü kitaplarında Kur'an'da neshi inkâr eden Müslümanlardan genelde Ebu Müslim Amr b. Bahr el-İsbahanî (ö.322/934), kısaca Ebu Müslim el-İsfahanî ismi geçer. Bkz. er-Râzî, *el-Mahsul fi İlmi Usuli'l-Fıkh*, III, 307; Abdülaziz el-Buharî, Alauddin, *Keşfu'l-Esrar*, 3.Basım, Beyrut 1417/1997, III, 302.



nümüzde de vardır.<sup>28</sup> Bize göre nesh dair açık ayetler<sup>29</sup> olduğu için Kur'an'da neshi inkâr yerine, geçmişte nesh edildiği kabul edilen bir hükmün ihtiyaç varsa tekrar uygulamaya konulabileceğini kabul etmek hukuka daha uygun olur. Çünkü bütün hukuk sistemlerinde bir yasa bir anayasada kaldırılırken, sonraki anayasada tekrar konabiliyor. Nesh/yürürlükten kaldırma her hukuk sisteminde devam ediyor, İslam hukukunda neden devam etmesin? Bu, hukuku eksiltmez, aksine geliştirir. Neshi inkâr hissîdir; Yahudiler de Musa'nın şeriatı mükemmeldir, değişmez, nesh olmaz demiştir,<sup>30</sup> ama zaman birçok hükmünü değiştirmiştir.

### Sonuç

Hiz. Muhammed'den sonra Kur'an'dan bir hükmün kıyas ve icma ile nesh edilebileceğini geçmişte söyleyen İslam alimleri az da olsa vardır, ancak bu görüşleri tevil edilmiştir. İmam Maturidî ise Kur'an'dan bir hükmün icthad ile nesh edilebileceğini söylemiştir; dayandığı delil, Kur'an'da ilgili hüküm varken, Hiz. Ömer'in artık size ihtiyaç yoktur diye müellefe-i kuluba zekât vermemesidir. Bize göre Hiz. Ömer'in bu uygulaması tevil ile kapanmaz; bu, İmam Maturidî'nin cesaretle belirttiği gibi icthad ile nesihdir. Adına ne denirse densin burada Kur'an'dan bir hükmün uygulanmaması söz konusudur. Ancak Hiz. Ömer ve İmam Maturidî'nin yaptığı şey bir icthad olduğundan onlara katılmayanlar olabilir. Bize göre maslahat her devirde değiştiğinden Hiz. Peygamberden sonra da icthad ile nesh olabilir. Ancak yalnız Allah için (mahz) ibadetlerin hukukî gerekçesi bilinmediğinden ve değiştirilmesinde de fayda olmadığından onlar değişim dışında tutulur, hatta onlar inanç ve ahlak esasları gibi dinin içinde hukuktan ayrı mütalaa edilebilir. Bunların dışında kalan hukukî konuların değişmesi tartışılabilir.

<sup>28</sup> Hüseyin Atay, **Kur'ana Göre Araştırmalar I-III** (Ankara 1997, 67) kitabında Kur'an'da Nesh Yoktur başlığı altında şöyle demektedir: "İşte hayatım böyle devam ederken, Kur'an'a baktığım zaman mensuh, hükmü lağvedilmiş, yok farzedilmiş bir ayet problemimi çözdü. Bundan anladım ki, Kur'an'da hükmü kalmamış, geçersiz hiçbir ayet yoktur."

<sup>29</sup> "Biz bir ayeti nesh eder veya onu unutturursak ondan daha hayırlısını veya benzerini getiririz." 2.Bakara, 106. "Biz bir ayeti başka bir ayetin yerine tebdil ettiğimiz/getirdiğimiz zaman, Allah ne indireceğini bildiği halde, Peygambere sen müfterisin dediler, aksine onların çoğu bilmezler." 16.Nahl, 101. Ayrıca bkz. 8.Enfal, 65.

<sup>30</sup> Bkz. Musa İbn Meymun, **Delaletü'l-Hairin**, tah. Hüseyin Atay, Ankara Ü.Basımevi-1974, 415-418.